

LES DONES FORTES

MARIA LACUEVA I LORENZ

Les dones fortes
La narrativa valenciana
sota el franquisme

Pròleg de Josep Ballester

institució
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació

VALÈNCIA, 2019

Edició composta amb els tipus Andralis ND OSF i Andralis ND SC,
l'interior s'ha imprès sobre paper Clarex 1.27 Literatura Color 03 de 90 g/m²
i la coberta sobre cartolina Creator Silk de 350 g/m²

© 2019, del pròleg: Josep Ballester Roca

© 2019, Maria Lacueva i Lorenz

© 2019, d'aquesta edició:

Institució Alfons el Magnànim

Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació

Corona, 36-46003 València

Tel.: +34 963 883 169

iam@alfonselmagnanim.com

www.alfonselmagnanim.net

Disseny de la coberta: Estudio Juan Nava

Disseny de la col·lecció: Fèlix Bella

Il·lustració de la coberta: *Sense títol (Figuri)*, 1929, de Manuela Ballester

Museu Nacional de Ceràmica i Arts Sumptuàries González Martí,
núm. d'inventari: CE4/00467, fotografia de Pilar Záforas Gil

ISBN: 978-84-7822-796-9

Dipòsit legal: V-502-2019

Impressió: IMPREMTA
DIPUTACIÓ DE VALENCIA

*prova n'és de la maduresa d'una llengua,
quan als seus rengles literaris compareixen noms de dones.*

*Açò fa referència a la nostra literatura,
on a poc a poc van incorporant-se firmes femenines,
i tan de bo que puguen totes elles passar a la història.*

BEATRIU CIVERA, 1969

Índex

Escriptors i cànon en temps de quarantena xi

Josep Ballester

Introducció 1

1. La (in)visibilitat de les escriptores valencianes de postguerra 11

Triplement minoritzades: una aproximació quantitativa 11

Femenines però no feministes? Una aproximació qualitativa 28

2. Les novel·les de Beatriu Civera: la irrupció de la veu femenina en la narrativa valenciana de postguerra 41

Una dona com una altra: una novel·la rosa

o contra la novel·la rosa? 45

Maria Teresa: una Ventafores moderna... i fracassada 47

Irene Puyet: el triomf de la constància i l'estoïcisme 55

La crítica al feminisme burgès i a la doble moral 58

Entre el cel i la terra: les vergonyes del franquisme al descobert 63

La crítica a les convencions conjugals: el matrimoni Molins 66

La crítica a les (dobles) convencions morals: l'Associació de Visitadores dels Pobres i la Casa de Maternitat 75

La crítica a les convencions socials: àngels, dames, dones, bèsties 89

Liberata: la desmitificació del matrimoni 96

El camp: una infantesa silenciosa i allunyada d'uns 'afers femenins [que] no li agradaven gens' 98

La ciutat: tres maneres femenines d'entendre la vida i el matrimoni 102

El sanatori: la decadència matrimonial 115

El fracàs de dos remeis tradicionals: la literatura sentimental i la medicina 119

3. Maria Benyto i *La dona forta*: 'eren dones dels anys trenta [...] però jo havia de dur-les al meu temps' 131

El títol, el temps, l'espai i l'estructura 132

Cap a un feminisme de la diferència? 138

Entre una història de les idees feministes i una novel·la
d'autodescobriment 140

El feminisme amazònic o 'aqueix híbrid ser compost
de carn femenina nostàlgies d'home' 142

1 Lesbianisme i feminisme 143

2 L'amazona com a transformadora del món que l'envolta 145

3 L'amazona constructora 'd'açò sense nom, que algun dia
ens definirà com a dones' 159

4 L'amazona davant la maternitat 163

L'antiamazona o la crítica al feminisme burgés:

la dona solidària 173

L'antiheroïna o 'la perfecta adaptació a aquesta
imperfecta existència' 184

Les víctimes de la 'mística de la feminitat': dels prototipus
franquistes a la possibilitat de canvi 192

1 Elionor o l'intent de fugida del 'malestar sense nom' 194

2 Clara: final del camí o possibilitat de canvi? 198

4. «M'agrada la Història. El que no m'agrada és la novel·la»: la narrativa de Carmelina Sánchez-Cutillas 209

El cas de *Matèria de Bretanya* 209

El diàleg entre *Matière de Bretagne* i *Matèria de Bretanya* 212

Rebentar les costures de les classificacions formals:

una obra híbrida 220

Tres ficcions fora recull 225

'El llamp i la sageta dels records' 226

'A la reverent e honrada Sor Francina de Bellpuig...' 232

'El solc del primer cicle' 237

5. La producció narrativa d'autora: un catàleg crític 241

Metodologia i apunts preliminars 243

La narrativa breu 245

Els reculls de contes: primeres edicions, reedicions i inèdits 249

Els contes fora recull 258

La novel·la 280

Primeres edicions i inèdites 282

Reedicions 305

Matèria de Bretanya: «alguna cosa més que una novel·la» 317

Conclusions 345

Bibliografia 353

Escriptors i cànnon en temps de quarentena

L'entrada de les tropes franquistes als països de llengua catalana no solament es va limitar a un canvi polític i ideològic, sinó que hi va haver un intent d'anihilar la cultura autòctona. Prohibits i desfets els organismes literaris, sense revistes, ni diaris, ni ràdio, ni editorials, la cultura no expressada en espanyol no existia, almenys oficialment. Encara que alenava, era, però, una literatura en l'àmbit privat i clandestí, i això no era prou per a sobreviure. Joan Fuster ja ho comenta:

una literatura no és únicament allò que escriuen els literats; és, més que això, o tant com això, allò que llegeix la gent. La dialèctica, la interrelació, o com vostès vulguin dir-ho, entre *escriptura* i *lectura* és, en definitiva, el que dóna consistència a una *literatura* (1977: 437).

I a les nostres terres aquest vincle s'havia trencat.

Així, l'escriptura estava en un greu perill. La derrota republicana va encaminar a l'exili un cert nombre d'autors valencians: Eduard Boïl Navarro, Frederic Minyana, Emili Gómez Nadal, els germans Castanyer i Fons, Francesc Puig Espert, Josep Bolea, Felip Melià Bernabeu i d'altres. Alguns d'ells tornarien després, temporalment o permanent, i fins i tot mantindrien la llengua en les seues obres. Altres escriptors que quedaren al país hi van haver de patir presó o depuracions burocràtiques i professionals (cal destacar Manuel Sanchis Guarner, Maximilià Thous Orts, Adolf Pizcueta, Antoni Igual Úbeda, Francesc Almela i Vives, Carles Salvador, Joan Valls, Gonçal Castelló, Bernat Artola, els germans Ernest i Daniel Martínez Ferrando, Miquel Duran i Tortajada, etcètera). Al mateix temps, hi hagué escriptors que no van tenir cap problema d'adaptar-se a les circumstàncies que el nou règim imposava. Són aquells autors que hom ha qualificat de *ratpenatistes dòcils*: Josep Monmeneu, Jesús Morante Borràs, Ricard Valero Muñoz, Josep Calatayud, Josep M.

Bayarri, Enric Duran i Tortajada o Ramon Andrés Cabrelles. D'altres van haver de restar en silenci per sempre: Miquel Duran Tortajada i Enric Navarro Borràs en són un exemple. I també cal mencionar els escriptors que es passaren al castellà: Joan Beneyto Pérez, Salvador Carreres Zacarés i Vicent Genovés Amorós. La resta, després dels primers anys, s'agruparen més o menys per generacions: una de vella i una altra de jove.

Fins ara hem realitzat una ràpida panoràmica pel que fa a l'escriptura al País Valencià d'aquells anys. Era excepcional. S'hi trobava en l'actitud d'un replegament defensiu, ja que la literatura no podia ser un fenomen social, sinó senzillament testimonial. Així, els seus primers esforços estaven orientats a accions prioritàries que s'adreçassen a la recuperació lingüística i a una minsa subsistència. Els intents per poder editar per a qualsevol creador en la llengua autòctona eren una labor d'enginyeria que no sempre aportaven resultats. Aquesta situació s'hi complica més si apropem l'òptica a les escriptores en concret.

Un aspecte en el qual sovint no s'ha aprofundeix en excés, però que per a la nostra cultura ha tingut un paper fonamental és el mecenatge. I a sobre en les circumstàncies que hem apuntat. El mecenatge ha estat un fet freqüent en la nostra literatura, sobretot gràcies al patrocini de la burgesia del Principat. Al País Valencià, per contra, ha estat molt escassa en aquest segle. Així i tot, en plena postguerra hi trobem una sèrie de personalitats benefactores de la cultura. Pensem en els casos de Nicolau Primitiu Gómez que va ajudar a la creació i sosteniment econòmic dels cursos de llengua de Lo Rat Penat; les editorials Sicània i Antiquària i tants altres ajuts molt més concrets; d'Adolf Pizcueta que també va col·laborar en els cursos de llengua i en edicions d'alguns llibres de Lletres Valencianes; Joan Garcia Rigal que aportà una important contribució per a sufragar la *Gramàtica valenciana* de M. Sanchis Guarner; Ricard Santmartí que va pagar, entre altres, diverses edicions de llibres com *Volar* de Xavier Casp, la poesia completa de Pasqual Asins en homenatge pòstum, l'editorial Lletres Valencianes o donacions als cursos de llengua de Lo Rat Penat; Francesc Soriano Bueso que sufragà les edicions de

Nadal, flor cordial de Carles Salvador, la tria de textos *Gloria Vicentina* o *Un món per a infants* (Primer llibre de lectura) de J. Fuster i subvencions econòmiques a moltes de les activitats de Lo Rat Penat, entre elles, a banda dels cursos lingüístics, els matinals poètics i algunes de les dotacions del premis dels Jocs Florals; els amics inseparables Ignasi Villalonga i Joaquim Reig que van aportar ajuts econòmics a l'Institut d'Estudis Catalans van ser també mecenes del *Diccionari Català Valencià Balear* i van col·laborar en l'edició d'*Eucologi. Llibre de bon cristià* de V. Sorribes Gramatge entre molts altres o Joan Senent, patrocinador del premi de narrativa i teatre que portava el seu nom, que entre altres van guanyar Maria Beneyto i Beatriu Civera. Sols són una mostra d'aquest mecenatge (Ballester, 2006 i 2009).

En aquestes condicions, el mínim de professionalitat resulta insoluble. I és un dels més greus problemes amb què es troba la literatura catalana de la postguerra:

En un ordre lògic de prelació, el problema de la professionalitat de l'escriptor és el que ens hauria d'afligir més directament. Ignoro si abans de la guerra havia estat ja airejat i debatut. Amb tot, avui pren sens dubte unes dimensions enormes, i serà impossible d'eludir. Si hi ha res que l'experiència actual ens autoritza de concloure, és que la nostra literatura no pot seguir endavant, al ritme que cal, si es ceneix, com fins ara, a viure de contribucions irregulars i esporàdiques dels seus escriptors. Una literatura a base d'aficionats, una literatura de fora d'hores, una literatura elaborada en lleures marginals, no tindrà mai la consistència mínima que, com a fet social, hauria de tenir (Fuster, 1969: 270).

En contra dels pronòstics, a partir de la dècada dels cinquanta, el nombre d'autors va augmentar. És important el fet que alguns escriptors i escriptores començaren en el camp de la llengua castellana i, posteriorment, optaren per la pròpia. Un altre dels aspectes fonamentals del període, l'observem en la creació d'un públic lector. Aquest era un dels *quid* de la qüestió com hem apuntat, un exemple més podem comprovar-ho amb les paraules angoixants de Nicolau Primitiu, on demana més lectors i subscriptors, en aquest cas concret, per a la revista *Sicània*:

És un treball de tots el recuperament; no basta que vos dediqueu a llegir, i a comprar; cal que cada valencià i amant de la cultura valenciana faça lectors, aficiona a llegir, convertint-vos en paladins de la cultura nostrada, sabedors que de cada dos, tres o quatre llegidors n'eixirà quant menys un comprador que a l'ensems es convertirà en propagandista (N. Primitiu, 1959: 1).

Tot i el seu caràcter minoritari i ben restringit, el llibre en català al País Valencià va anar fent-se, molt a poc a poc, un espai i adquirí un nucli de lectors fidel, però minoritari. Sense cap mena de dubte el creador ja no tenia la consciència d'escriure només per a ell o per a ella, en la fosca clandestinitat.

La voluntat creadora no sempre va ser suficient per superar els obstacles amb què van haver d'enfrontar-se les autores del treball de Lacueva. De fet, totes presenten unes trajectòries literàries oscil·lants, fins i tot vacil·lants en alguns períodes. Les circumstàncies tant personals com de context van ser molt difícils. Aquestes escriptores eren, però, unes dones decidides a deixar la seua empremta en la creació literària malgrat els entrebancs. A més, si li afegim al resclosit ambient que es respirava al País Valencià d'aquell moment, tant a nivell cultural com des d'un punt de vista valencianista, eren unes condicions, sovint de claustrofòbia per ser metafòricament suaus.

Per concretar molt més algun d'aquests aspectes que apuntem, per exemple, l'enfrontament i picabaralles entre diferents grups dels creadors valencians, hi ha un document de Joan Fuster, tot comentant aquesta confrontació que ens mostra l'ambient de mediocritat i, fins i tot, de venjances que regnava en aquella València en plena postguerra. Reproduïm un fragment d'una carta de Fuster a Riera Llorca datada el 4 d'agost de 1951:

[...] aconseguiren fer-li la vida impossible a Casp en la Institució Alfons el Magnànim primer, d'on hagué de dimitir; i ara, quan anava Casp a intervenir en uns Amigos de la Poesía, a fi de convertir-ho en Amics de la Poesia, l'han denunciat per roig i separatista, ja que va anar als Jocs Florals de Perpinyà, etcètera. El governador ha posat el veto a Casp i la policia li ha fet un parell de visites sense importància. En total resumint: que els del grup Adlert (del qual jo me

n'havia separat) han quedat arraconats i ara es limiten a les seues edicions [...] amb prou feines (perquè quan aparegué la *Gramàtica* de Sanchis, Salvador s'apressà a publicar-ne una altra –unes «llicions», molt elementals– que, venent-se a 10 pessetes, ha desbaratat la venda de l'altra, i així l'editorial Torre té un dèficit imponent; un altre detall: Salvador, quan publicà la seua gramàtica declarà a la premsa que no hi havia res en aquest ram abans d'aquella obra mestra, i Sanchis, amb tota la raó, se n'ha molestat moltíssim). El grup Salvador, pel seu compte, es dedica a fer molt de soroll, però llevat del mateix Salvador, d'Almela i potser d'algun altre, la resta l'únic que fan es posar en ridícul la literatura i el bon nom de València...

En la polèmica entre tots dos grups no solament hi va haver la qüestió de la divergència sobre els criteris estètics i la manera d'acarar a la trista situació de la realitat valenciana d'aleshores, sinó així mateix va tenir un pes considerable una sèrie de motivacions i manies personals, diguem enveges o afany de controlar i descartar l'altre grup, a banda de l'oposició entre la generació més jove i la generació més vella. És molt possible que en unes altres circumstàncies de normalitat no hagués provocat la remor ni s'hagués perllongat els anys que va durar. Aquest antagonisme fou des de tots els punts de vista desproporcionat i, fins i tot, en algun moment de més virulència, eixelebrat. La polèmica, si la mirem ara, al cap de tants anys, en molts dels aspectes fou inútil i cega, ja que les posicions d'alguns dels protagonistes en el futur canviarien d'una manera radical. I el pitjor fou, com de costum, que eren pocs i mal avinguts (Balles-ter, 2005).

En aquestes circumstàncies de misèria cultural i de repressió és l'àmbit on s'hi produeix l'obra de les autores del treball de Maria Lacueva. Les vuit escriptores que estudia viuen i pateixen aquest ambient i aquestes condicions. Per aquest motiu, l'encert del títol d'aquesta panoràmica literària de la creació femenina durant el franquisme: *Les dones fortes*. En primer lloc tot fent referència a la cita bíblica dels *Proverbis* (31, 10-31); en segon lloc, amb el títol d'una de les novel·les més importants que s'han publicat a la postguerra en llengua catalana i, a sobre, tot tractant la temàtica del paper de les dones des d'un

punt de vista ben polièdric. Títol que va suggerir Manuel Sanchis Guarnier a Maria Beneyto.

Aquestes vuit escriptores no formen cap grup, algunes van tenir amistat i relació, però altres no s'hi van ni conèixer. Era l'ambient de falta de comunicació, manca de mitjans de difusió i migradesa cultural que campava pertot arreu. A banda, cadascuna d'elles amb edats i periples tant vitals com socials diversos: Anna Rebeca Mezquita Almer (Onda, 1890–San Cristóbal de la Laguna, Tenerife, 1970), Maria Ibars i Ibars (Dènia, 1892–València, 1965), Matilde Llària (Almansa, 1912–València, 2002), Beatriu Civera (València 1914–1995), Sofia Salvador (Benassal, 1925–1995), Maria Beneyto i Cuñat (València, 1925–2011), Carmelina Sánchez-Cutillas (Madrid 1927–València 2009) i Maria Mulet (Albalat de la Ribera, 1930–1982); amb una obra ben diferent, tant en la recepció com en la qualitat i en l'orientació estètica de les propostes. Això sí, com s'ha apuntat en aquest llibre és la primera vegada en la història concreta de la literatura valenciana que ens trobem amb una densitat tan alta d'obres produïdes per dones.

El llibre, a més de mostrar la producció narrativa d'aquestes escriptores, també se centra en l'anàlisi d'algunes obres de tres d'elles, possiblement les tres que han tingut més presència als depauperats circuits literaris de l'època, sinó fins i tot, són les trajectòries de més qualitat estètica de totes vuit. No sols, en la vessant narrativa sinó també a nivell de la producció poètica. Lacueva realitza una anàlisi detallada de tres de les novel·les de Beatriu Civera, *Entre el cel i la terra* (1956), *Una dona com una altra* (1961) i *Liberata* (inèdita); de Maria Beneyto, *La dona forta* (1967) i de Carmelina Sánchez-Cutillas, *Matèria de Bretanya* (1975).

Així mateix, l'estudi ens ofereix una catalogació ben sistematitzada tant de la producció narrativa com de la repercussió crítica i de recepció social i literària de les obres d'aquestes escriptores. Hi ha un punt problemàtic des del nostre punt de vista en el llibre que ens presenta Maria Lacueva, que ella també ho contempla: fa referència a l'ordenació cronològica i datació d'algunes de les obres inèdites i, a voltes, també publicades de les autores que estudia.

Sovint els indicis o proves documentals d'aquesta datació se sostenen amb un fil molt prim (memòria i comentaris de les escriptores o de coneguts, terceres persones, documents poc fiables...). Ens explica que s'ha decidit per aquesta postura ja que altrament ens mostraria unes trajectòries de les escriptores farcides de silencis i de buits creatius de difícil explicació. Pensem que aquest argument de Lacueva perfila molt bé allò que va esdevenir en aquell període fosc i ple de buits de tota mena, no sols a nivell cultural d'un país i d'una llengua reprimits. Les circumstàncies van ser les que van ser. I cal afinar amb el màxim rigor per poder-les explicar.

Un aspecte que cal comentar, tractat en alguna altra ocasió i que ara ens suggereix el present treball, és la invisibilitat o el silenci en el discurs historiogràfic, en aquest cas concret de la literatura catalana de l'obra i de la trajectòria de la gran majoria d'aquestes escriptores. Com reflexiona Lacueva, l'escassa atenció especialitzada que ha rebut la seua producció ha implicat, òbviament, que passen desapercebudes dins de l'àmbit acadèmic, és a dir, dins de l'àmbit d'on hauria de sorgir el debat al voltant de la seua valoració qualitativa. I això com hom sap, és un primer entrebanc fonamental i ben perniciós. Així, Lluïsa Julià quan analitza la construcció del discurs i la legitimació en la literatura catalana actual de les obres d'autora, posa en relleu que aquesta via d'estudis, tot i haver-se desenvolupat durant els anys vuitanta:

s'ha vist sovint obviada o simplement ignorada pels estudis realitzats en els centres universitaris de Catalunya, les Illes i el País Valencià, més interessats en aquell moment en una visió històrica, sovint historicista, i poc sensibles als estudis de gènere. Val a dir que, fruit de la visió historicista de l'època, però també de la necessària construcció nacional, entre els anys 1984 i 1986 es porta a terme el gran projecte d'*Història de la literatura catalana*, a càrrec de Riquer/Comas/Molas. Joaquim Molas i el seu equip es van fer càrrec dels cinc volums que historien la literatura de la Renaixença fins a l'actualitat dels anys vuitanta. Però tret de Caterina Albert i de Mercè Rodoreda, la resta d'escriptores hi tenen un paper molt secundari i exigü (Julià, 2008: 12).

Com han apuntat Aurèlia Capmany (1980), Lluís Alpera (1991 i 1996), Maria Mercè Marçal i Lluïsa Julià (2006) entre altres, una part fonamental dels discursos historiogràfics, crítics i, fins i tot, teòrics del fenomen literari en català del segle xx s'han edificat a partir de determinats desequilibris i òptiques distorsionades; d'una banda, des del centre geogràfic i editor del sistema cultural respecte al País Valencià, les Illes Balears i la resta del domini lingüístic, sovint considerades perifèriques; d'una altra banda, el posicionament de l'obra escrita per l'home enfront de la consideració de la situació marginal de l'escriptura femenina o, així mateix, l'entronització d'una estètica determinada per sobre d'altres propostes de creació que són titlades de secundàries o marginals.

Una qüestió que des del nostre punt de vista és fonamental i ens agradaria tractar, a propòsit d'aquest aspecte és el tema del cànon. Si fem una ullada ràpida a qualsevol literatura, verificarem l'absència gairebé total de veus femenines al cànon occidental o d'aquelles classes socials no privilegiades o allunyades dels centres de decisió. Les primeres iniciatives de denúncia d'una manera oberta, segons C. West (1993) i E. Sedgwick (1990), al cànon occidental profundament blanc, masculí, sexista com a cànon únic, van aparèixer –almenys als EUA– a partir dels anys cinquanta, com a conseqüència de l'accés al món acadèmic de les dones i dels grups que tradicionalment estaven exclosos d'aquesta hegemonia aclaparadora.

Vilaseca (1998) fa una anàlisi ben perspicaç dels problemes que planteja el cànon occidental com a cànon únic als subjectes que tradicionalment han estat marginats. D'una banda, apunta que es produeix una exclusió de l'experiència d'aquests subjectes respecte d'aquell que es considerat com a «universal» o «central». O també Cultura en majúscules. I si en algun moment no s'ha omés, s'ha denigrat atribuint-li adjectius que neguen la seua «centralitat». De seguida, apareixen qualificatius com literatura «política», «minoritària», «radical» o inclús «femenina». De l'altra banda, l'existència d'aquest cànon únic ha privat l'accés a uns models i tradicions en què les experiències d'aquests subjectes marginats es veguen representades amb major fidelitat tant per si mateix com per als altres. Això ha supo-

sat emprendre revisions i recerques al marge, encaminades a documentar i revalorar literatures que havien estat menystingudes o silenciades pels discursos culturals hegemònics. I aquesta és una de les propostes que fa l'estudi de Maria Lacueva.

Allò que deixa ben palés la posició dels que defensem un cànon plural i divers és posar en dubte, qüestionar la neutralitat suposada del cànon magistral. Sedgwick (1990: 87) recalca: Si en molts aspectes continua sent el cànon magistral, ara no pot evitar que se l'anomene també, i amb totes les lletres, un cànon particular.

Hi ha al respecte un treball molt clarivident sobre els camins que se li obrin als moviments de la teoria feminista, realitzat per L. S. Robinson (1983) on deixa ben clar les opcions: podrien acceptar el cànon, però tot fent una lectura no tradicional, o també reformar-lo, tot introduint més dones, o crear un cànon nou format solament de dones. La seua opció final és clarament conciliadora i oberta:

crec que el desafiament no solament pot plantejar-se mitjançant el valor ben palés de l'obra de les dones. Hem de prosseguir l'anàlisi dels problemes que algunes de nosaltres hem suggerit i no aprofundit, tals com l'eterna veritat dels criteris heretats de la grandesa o inclús qualitat. I, sense abandonar la nostra nova descoberta tradició femenina, hem de tornar a la confrontació amb el cànon, tot examinant-lo com una font d'idees, temes, motius i mites sobre ambdós sexes. L'important en aquest cas és no etiquetar i, amb això, prescindir dels clàssics literaris més sexistes, sinó que tots/totes podem comprendre'ls, finalment, en cadascuna les seues dimensions humanes.

No oblidem que el cànon, qualsevol cànon no és cap entitat estable, s'hi mou constantment, està en evolució continua on integra noves obres i nous models creatius. I on els valors estètics i la qualitat literària s'hi transformen amb el temps i s'hi planteja des d'unes posicions polièdriques. En el sistema literari dins d'un polisistema cultural, des de la posició de Bourdieu (1977), Eagleton (1988) o Even-Zohar (1979 i 1990) suggereixen que el significat de l'obra no sols el trobem en el seu contingut i la seua forma, sinó que és fruit d'una negociació de cadascun dels factors i relacions on s'hi produeix

i on s'hi consumeix el text. Un fenomen de gran complexitat i ple d'arestes, no sols de context, sinó socials i ideològiques.

No obstant això, a més, aquestes noves òptiques posen en qüestió aquest subtil parany que pot teixir la tradició. El major perill, d'acord amb Jara i Talens (1988), rau en la forma en la qual tot procés i discurs històric s'ofereix a si mateix com si haguera sorgit de forma natural, sense al·lusió alguna a les seues implicacions ideològiques, desdibuixades totalment a través d'aquesta construcció. D'aquesta manera, a través de la seua incorporació com a matèria d'ensenyament en els plans d'estudi, la història de la literatura compleix un paper ideològic que va més enllà de la mera anàlisi d'obres i d'autors. Pensem a aquest efecte, que l'acceptació de la manera en la qual s'estudia i s'ensenyava el que entenem per cànnon literari implica acceptar també l'existència d'aquest cànnon, la consistència del qual ve avalada per la força de l'hàbit.

La subversió intel·lectual no és la de negar els textos i els noms presents en el corpus, sinó la de reconstruir aquest corpus, des d'una altra concepció de la realitat, amb altres valors. Aquests valors han sorgit d'aquelles veus que estaven condemnades a articular les síl·labes del silenci, que cerquen un accés al llenguatge, a les estructures del poder. A partir d'aquestes noves circumstàncies, els noms no tenen per què canviar, però sí que alguns noms eixiran de nou a la superfície; transformen les jerarquies. Es podrà crear un altre corpus nou. Sense oblidar que tot cànnon implica una lectura intencional del passat, una simplificació i un exercici de poder sobre la literatura.

Introduir o prologar un llibre posseeix diferents funcions, d'una banda crear expectatives en el lector o lectora de manera que el pugui incitar a una lectura més o menys immediata; també, com una espècie de carta de presentació o d'una exposició o anticipada síntesi de la visió personal, valoració i recepció crítica de qui ha tingut l'ocasió de llegir l'obra abans que el públic en general. I, així mateix, serveix per a suggerir una sèrie de consideracions relacionades amb el tema, que confereixen un marc previ de valoració. Un poc de tots aquests aspectes hauria de tenir aquest paper sobre l'estudi que ens

ofereix Maria Lacueva. No estic gens segur d'haver-ho aconseguit. Ja em perdonaran vostés.

Recorde, ara fa gairebé un quart de segle, quan una de les protagonistes del present treball, en aquell cas concret, Maria Beneyto, em va demanar no sols una introducció, sinó que li fes una tria de la seua obra poètica per a una institució cultural pública. La profunda amistat que m'unia a ella i la gran consideració que tenia per la seua obra, va ser la motivació per no poder negar-me. En aquell moment, però ja vaig escriure i li vaig dir a l'autora que el meu paper era prescindible. Fins i tot, sempre he pensat que aquests artefactes textuais que introdueixen un autor i la matèria del llibre, poden ser eludibles. Si més no el meu. Ara em trobe, de nou, en aquesta tessitura.

JOSEP BALLESTER

Universitat de València

Referències bibliogràfiques

- ALPERA, L. (1991): «Maria Beneyto: una escriptora a la València de postguerra», *Serra d'Or*, 378, 59-60.
- (1996): «Introducció a la poesia de Maria Beneyto», *L'Aiguadolç*, 22, 11-24.
- BALLESTER, J. (2005): «Entre eriçó i guineu. Joan Fuster i el grup Torre. A propòsit de la correspondència amb Xavier Casp, Miquel Adlert i Santiago Bru», *L'Espill*, 21, 158-174.
- (2006): *Temps de quarantena. Cultura i societat durant la postguerra al País Valencià (1939-1959)*. València: Publicacions Universitat de València, 2na edició augmentada.
- (2009): *L'agitació de l'escriptura*. València: Perifèric.
- BOURDIEU, P. (1977). «La production de la croyance». *Actes de la recherches en sciences sociales*, 13, 3-43.
- CAPMANY, M. A. (1980): *La dona a Catalunya: consciència i situació*. Barcelona: Edicions 62.
- EAGLETON, T. (1988): *Una introducció a la teoria literaria*. Mèxic: FCE.
- EVEN-ZOHAR, I. (1979): «Polysystem Theory». *Poetics Today* 1, 1-2, 287-310.
- (1990): «The 'Literary System'». *Poetics Today* 11:1, 27-44.
- FUSTER, J. (1969): *Diari (1952-1960)* dins *Obra Completa*, vol. II, Ed. 62, Barcelona.
- (1977): *Obra completa*, vol. v, Barcelona: Edicions 62.
- (1993): *Epistolari J. Fuster-V. Riera Llorca*. Barcelona: Curial. Volum preparat per J. Ferrer i J. Pujadas.
- JARA, R. i TALENS, J. (1988): «Comparatismo y semiótica de la cultura. Función de la crítica y recanonización». *Eutopías III*, 2-3, 5-18.
- JULIÀ, L. (2008): «Dones i escriptures: construcció del discurs i legitimació en la literatura catalana actual», *Literatures*, 6, 9-27.
- MARÇAL, M.-M. i JULIÀ, L. (2006): «Diferència i/o normalització: la poesia catalana dels darrers trenta anys», *Rels*, 8, 39-56.
- PRIMITIU, N. (1959): «Sicània freturosa de compradors», *Sicània*, 10, 1.
- ROBINSON, L. S. (1998): «Traicionando nuestro texto. Desafíos feministas al canon literario». En E. SULLÀ (coord.) *El canon literario*. Madrid: Arco Libros, 115-138.
- SEDGWICK, E. K. (1990): *Epistemology of the Closet*. Henek Henostead: Harvester & Wheatsheaf.
- VILASECA, D. (1998): «Literatura de dones i el cànon». *Cànon literari: ordre i subversió*. Lleida: IEI, 265-274.
- WEST, C. (1993): *Keeping Faith: Philosophy and Race in America*. Londres: Routledge.

Introducció

L'estudi i avaluació global de la literatura de dones al País Valencià és un dels temes que reclamen una urgència que els crítics professionals de la literatura van ajornant *sine die*. Per ignorància, per menyspreu o per pesa. O potser perquè deixen els homes que aquest col·lectiu siga estudiat per alguna representant de les mateixes escriptores –creadores o crítiques literàries– com és pràctica generalitzada en qualsevol literatura.

LLUÍS ALPERA (2004: 37)

Aquestes paraules de Lluís Alpera, que ens han perseguit gairebé des de l'inici de la nostra recerca allà pel 2006, han anat omplint-se de contingut, i alhora de matisos, a mesura que desenvolupàvem aquest treball; la manca d'estudis globals, però també monogràfics, al voltant de la literatura d'autora a les comarques valencianes al llarg de la història, constata l'ajornament *sine die* a què s'ha vist sotmesa aquesta temàtica, i explica la situació d'invisibilitat que pateix actualment. Només algunes referències disperses, parcials i normalment signades per (uns pocs, i sempre els mateixos) crítics o professionals de la literatura contrasten amb aquest buit, i deixen entreveure l'existència d'unes veus que només necessiten que se'ls pare una mica d'atenció per fer-se intel·ligibles. Perquè, encara que no ho sembla, o que sembla una obvietat, d'escriptores valencianes n'hi ha hagut, al llarg de la història, i si ara mateix no funcionen com a referents literaris col·lectius és perquè se'ls ha negat la possibilitat de ser reconegudes com a part integrant del patrimoni cultural valencià. La perplexitat que ens va causar aquesta constatació no va tardar a esdevenir una dèria per recuperar obres i autores valencianes i un afany per reconciliar-nos amb elles.